

อัตลักษณ์สตรีนิเวศนิยมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

The Identities of Ecofeminism for Environment Conservation

จกกล ลีวเวหา กัทร โคคินกิบาล¹ และ ฉัตรวรัญช์ องค์กรสิงห์²

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผู้นำสตรีที่เป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (2) เพื่อศึกษาความสำคัญของรากฐานชีวิตทางวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (3) เพื่อศึกษาแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยนักนิเวศนิยมในประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า การนำของผู้หญิงในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ ด้วยการตระหนักถึงหน้าที่ สิทธิ และโดยเฉพาะเพื่อลูก เพื่อครอบครัว แนวคิดความเป็นองค์รวมเป็นประเด็นหลักที่ก่อรูปอัตลักษณ์ของแกนนำสตรี การตระหนักว่าธรรมชาติคือองค์รวม สิ่งมีชีวิตทุกอย่างเป็นศูนย์กลาง (Bio-centric) การที่ผู้หญิงมีความผูกพันกับสิ่งแวดล้อมจึงเป็นวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับผู้หญิงมาโดยตลอดทั้งในฐานะผู้ที่ได้รับผลกระทบที่อาจจะมากกว่าคนกลุ่มอื่น เช่น ผลกระทบจากน้ำแล้งที่ทำให้ผู้หญิงต้องมีการเพิ่มขึ้นในการดูแลจัดหาอาหารให้แก่ครอบครัว และในฐานะผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการป้องกันและแก้ปัญหา เช่น บทบาทในฐานะผู้นำชุมชนในการรักษาป่าต้นน้ำ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการขยะซึ่งความจริงแล้วผู้หญิงมีความเข้าใจและรับรู้ต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าผู้ชายเพราะมีสัญชาตญาณของความเป็นแม่ เช่นเดียวกับธรรมชาติอย่างแม่น้ำและป่าเขา แกนนำชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะสตรีเปรียบเสมือนสื่อกลางที่คอยขับเคลื่อนเพื่อก่อให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากร แกนนำชาวบ้านเอาการเอางาน มีความทุ่มเทและเสียสละ และมีความเข้มแข็งสามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีสำนึกส่วนร่วมด้วยสิทธิในการปกป้องทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะ ได้กลายเป็นโอกาสที่เอื้อให้ชาวบ้านสามารถออกมารวมตัวกัน เคลื่อนไหวต่อรอง ขัดขวาง ทำทนายอำนาจรัฐ ได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการ และนอกวงขอบระบบการเมืองปกติ เพื่อเปลี่ยนแปลงไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรม

คำสำคัญ : สตรีนิเวศนิยม, อัตลักษณ์, สิ่งแวดล้อม

¹ นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต

² อาจารย์ที่ปรึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต

Abstract

The purposes of this study were to study (1) identity of women leaders who were leaders in the movements for environmental conservation (2) the importance of the cultural foundation that enables women to participate in the movement process for environmental conservation and (3) guidelines for environmental conservation by female ecologists in Thailand.

The research found that the leadership of women in the fight for environmental conservation was naturally by recognizing the duties, rights of women especially to their children and the families. The holistic concept was the main issue that contributes to the identity of women leaders who were aware that nature was holistic and every living thing was centered (Bio-centric). Women's commitment to the environment shared significant part of a culture. The environment also had a relationship both direct and indirect with women who were more likely to be affected than others, such as the effects of drought, which caused women to have an increased burden of providing water and food to families. Women played an important role in preventing and solving problems. That was a community leaders in the treatment of upstream forests, fish, conservation zone and waste management. Women understood and recognized the environment better than men because of their maternal instinct as well as their feminine nature. They were community leaders who protected rivers and forests. Women served like a medium that drives to cause the ability to mobilize resources. Women were leaders of the villages who were diligent and acted with dedication and sacrifice. They could be strong enough to show their roles and duties effective and conscious with the right to protect resources and access to public resources had become an opportunity that allowed villagers to come out together. Also women negotiated and challenged the power of the state in the channels of normal political systems or bureaucratic systems and outside the normal political system boundaries to alter the problems arising from the developmental discourse of the state in a legitimate manner.

Key Word: Ecofeminism Identity Environment

1. บทนำ

“Ecology” หรือนิเวศวิทยา เป็นคำที่ได้ถูกสร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1866 โดยนักสัตววิทยาชาวเยอรมันชื่อ เอินส์ เฮคเคิล (Emst Haeckel) โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นชื่อเรียกศาสตร์แขนงหนึ่ง ที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทั้งปวงที่ สัตว์ชนิดหนึ่ง ๆ มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา ทั้งที่เป็นอินทรีย์ภาพและอนินทรีย์ภาพ มีลักษณะเป็นศาสตร์หรือ วิทยาการ นิเวศน์นิยมนิยามมาเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลกับพรรคการเมืองที่ถือเอาประเด็นด้านการ พิทักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นหลักในการต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งมีความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่น ๆ โดยทั่วไปมี อุดมการณ์คือเรียกร้องสังคมใหม่ที่ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ใช้สันติวิธีและไม่ทำลายระบบนิเวศ ดังนั้นจึงถือเป็นการ เมืองใหม่ที่ไม่แบ่งขั้วแบ่งขาคตามธรรมเนียมของการเมืองกระแสหลัก (ประชา, 2541, น. 3) พรรคการเมืองนี้ พยายามว่าพรรคเหล่านี้เป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นชั่วคราว และจะสลายตัวไปตามแฟชั่นของคนหนุ่มสาวแห่งยุค สมัย หากแต่ในความเป็นจริงนั้น ท่ามกลางเสียงสะท้อนแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ที่แผ่ลวง เสียงของกลุ่มนิเวศน์นิยมน กลับดังขึ้นทุกขณะ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่าแทบทุกพรรคและทุกอุดมการณ์ ต้องหันมาให้ความสนใจ ต่อประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น สำหรับสตรีนิยมนิยามนิเวศน์ มีความเชื่อคล้ายคลึงกับสายวัฒนธรรมว่าผู้หญิงมีความแตกต่างจากผู้ชายและดีกว่าผู้ชายตามธรรมชาติ แต่เสนอเพิ่มเติมว่าผู้หญิงมีความใกล้ชิดหรือเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันกับธรรมชาติ โดยมองว่าธรรมชาติเปรียบเสมือนแม่และพระแม่เจ้าซึ่งเป็นที่มาของพลังอำนาจและแรงบันดาลใจ และเรียกร้องให้มีการปฏิเสธรหัสวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Merchant, 1995)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นงานศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ค้นพบข้อมูลและปรากฏการณ์ในการใช้แนวคิดสตรี นิเวศน์นิยมนเป็นทฤษฎีหรือแว่นส่องให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่าง โลกวิทยาศาสตร์กับโลกธรรมชาติ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ถูกครอบงำและถูกกำกับ โดยระบบปิตาธิปไตย เชื่อมโยงการวิเคราะห์ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ กระบวนการ โลกาภิวัตน์ที่ทุนผูกขาดระดับ ท้องถิ่นและระดับโลกเข้ามาแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจากประชาชนคนยากจนในท้องถิ่น ส่งผลกระทบ ถึงรากฐานชีวิตวัฒนธรรม ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ต่อสู้พิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ การเข้าสู่กระบวนการต่อสู้ เคลื่อนไหว ด้วยการเปิดพื้นที่สาธารณะ และการเรียนรู้ ประสบการณ์ครั้งแล้วครั้งเล่าของการต่อสู้ การปะทะ ต่อรอง การเจรจา การชุมนุม ตลอดจนความสำเร็จหรือความ สัมเหลว ได้เป็นกระบวนการที่สร้างอัตลักษณ์ของสตรีสายนิเวศน์ที่ได้ต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น “บ้าน” ของพวกเธอ

2. คำถามการวิจัย

ทำไมอัตลักษณ์ของผู้นำสตรีที่เป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงก่อตัวขึ้นมาได้ใน สังคมไทย และรากฐานชีวิตทางวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็น อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผู้นำสตรีที่เป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. เพื่อศึกษาความสำคัญของรากฐานชีวิตทางวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3. เพื่อศึกษาแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยนักนิเวศนิยมในประเทศไทย

4. ขอบเขตของงานวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหาคือการมุ่งอธิบายและศึกษาถึงองค์ความรู้ของการศึกษาอัตลักษณ์ของสตรีสายนิเวศที่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยใช้กรอบแนวคิดของสตรีนิยม (Feminism) สิทธิเสมอภาคต่างๆของผู้หญิง (equal rights for women)

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านพื้นที่คือมุ่งศึกษาในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งจำแนกได้ดังนี้ (1) ผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (2) ผู้ตามและผู้เข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (3) ผู้ได้รับผลจากการควบคุม กำกับพื้นที่ทำมาหากินของรัฐ (4) นักวิชาการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (5) ข้าราชการหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวกับนโยบายรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของรัฐ

3. ขอบเขตด้านระยะเวลา ในการศึกษาวิจัยนี้ ได้ดำเนินการศึกษา 1 ปีการศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2560 จนถึงสิ้นสุดปีการศึกษา 2561

5. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ทั้งนี้ เพื่อจะหาวิธีการเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ถูกต้อง โดยผู้วิจัยจึงได้นำวิธีวิทยาแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (grounded theory Approach) หรือที่เรียกว่า ทฤษฎีฐานราก ซึ่งหมายถึง ทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม โดยทฤษฎีจะถูกสร้าง (construct) และได้รับการตรวจสอบ (verify) โดยการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ (นาการ์ณ หะวานนท์, 2556) การวิจัยทฤษฎีฐานราก (grounded theory study) นี้เป็นปฏิบัติการเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบของการรวบรวมข้อมูล การจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวด (categories/themes) และการเชื่อมโยงหมวดเหล่านั้น เพื่อนำเสนอเป็นทฤษฎี (theory) ที่เป็นกรอบแนวคิดกว้างๆ อธิบายกระบวนการของเหตุการณ์ (events) กิจกรรม (activities) การกระทำ (actions) หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (interactions) ในประเด็นที่วิจัยทฤษฎีที่เป็นผลจากการวิจัย ทฤษฎีฐานรากจึงเป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” (process theory) ที่อธิบายถึงกระบวนการของเหตุการณ์ กิจกรรม การกระทำ หรือการมีปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น (วิโรจน์ สารรัตน์, 2556)

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ปรากฏการณ์ผู้หญิงลุกขึ้นต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเกือบทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะในประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติ แต่ชุมชนชนบทถูกรุกรานด้วยอำนาจของภาครัฐและนายทุน เช่น ขบวนการชิปโก้ ในอินเดีย ที่มีสาเหตุมาจากการปกป้องการตัดต้นไม้ การเสียชีวิตของแม่ลูกครอบครัวหนึ่งเพื่อปกป้องต้นไม้และต่อสู้กับอำนาจรัฐและผู้ปกครองทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวและการปลุกเร้าและให้กำลังใจ

เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการลุกขึ้นสู้ของผู้หญิงซึ่งเป็นฝ่ายที่ต้องการอาหารจากผืนดิน สำหรับคนและสัตว์เลี้ยงในครัวเรือน เก็บไม้ทำฟืนจากป่า และหาน้ำจากลำธาร พวกเขาจึงเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติลำดับแรก ถึงแม้ว่าส่วนหนึ่งผู้หญิงจะไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินและที่นาโดยตรงก็ตาม แต่ก็ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับไร่นาเพื่อหาเลี้ยงปากท้องครอบครัว

ในการทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างกรอบแนวคิดสำหรับ “อัตลักษณ์สตรีนิยมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ผู้วิจัยใช้แนวคิดสตรีนิยม (feminism) ซึ่งเริ่มต้นจาก ประสบการณ์ของการถูกกดขี่ให้ด้อยกว่า / ต่ำกว่าของผู้หญิงเช่น ถูกข่มขืน ถูกฉ้อโกงทางเพศ ถูกทำร้ายทุบตี ถูกเลือกปฏิบัติและ ฯลฯ แม้ว่าประสบการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้หญิงเจ็บปวดทั้งกายใจ อารมณ์ ความรู้สึก แต่ผู้หญิงก็สามารถนำเอาประสบการณ์เหล่านั้นมาแปรเป็นการสร้างความรู้ได้ แต่ส่วนใหญ่ผู้หญิงเองก็อาจไม่เชื่อไม่ศรัทธาว่า “ประสบการณ์” ของผู้หญิงเองมีคุณค่า มีความน่าเชื่อถือ (validity) ในเชิงของการแปรเปลี่ยนให้เป็นความรู้ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้กรอบความคิดและวิถีปฏิบัติหรือวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเติบโตขึ้นมา ถูกอบรมบ่มนิสัยให้คิดเช่นนั้น เช่นการลุกขึ้นต่อสู้เพื่อทวงคืนผืนป่า อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากการปล่อยสารเคมีลงในแม่น้ำ และพื้นผิวดินจนกระทบต่อชั้นดินส่งผลต่อการใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติของคนในชุมชน จนเกิดผลต่อสมาชิกในครอบครัว ปรัชญาการเช่นนี้เป็นความเดือดร้อนที่ทำให้ผู้หญิงต้องลุกขึ้นเคลื่อนไหวเพื่อทวงคืนสิทธิอันชอบธรรมกลับคืนมา

ทฤษฎีอัตลักษณ์ได้รับการบรรจุเข้ามาเป็นหลักในการวางกรอบแนวคิดเนื่องจาก ทฤษฎีนี้ว่าด้วยความสำคัญในการตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นใคร การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง คนอื่นรับรู้เกี่ยวกับตัวตนของเราอย่างไร และเราดำเนินความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตลอดจนโลกที่แวดล้อมตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์คือสิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับบุคคลผู้นั้น เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าใครเป็นพวกเดียวกับเราและใครที่แตกต่างจากเรา เช่นความเหมือน-ไม่เหมือน ความปกติ-เบี่ยงเบนไปจากปกติ ส่วนใหญ่แล้วอัตลักษณ์ถูกกำหนดโดยความแตกต่าง ซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการแบ่งแยกออกจากกัน อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม (social-constructed) ซึ่งเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลง รูปแบบไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก การนำแนวคิดนี้มาใช้ก็เพื่อสนับสนุนข้อถกเถียง “ตัวตน” ของระบบปีศาจปโตโย ในการหาตอบโจทย์การวิจัยว่า ทำไมอัตลักษณ์ของผู้สตรีที่เป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงก่อตัวขึ้นมาได้ในสังคมไทย

ทฤษฎีพื้นที่สาธารณะ (public sphere) โดย เจอเกนส์ ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) นักวิชาการชาวเยอรมัน ได้อธิบายถึงกระบวนการเกิดสำนักสาธารณะว่ามาจากการที่ปัจเจกบุคคลใช้ความรู้และแสดงออกทางความคิดอย่างมีเหตุผลและอย่างเปิดเผยในพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้สาธารณะชนเริ่มเข้าถึงและยึดครองมณฑลสาธารณะที่เคยถูกควบคุมไว้โดยรัฐ ซึ่งทฤษฎีนี้ได้อธิบายรูปแบบของสตรีนิยมที่ต่อสู้กับอำนาจรัฐเพื่อการปกป้องสิ่งแวดล้อม โดยการที่พวกเขาร่วมตัวกันต่อสู้แบบอสังขยาโดยใช้พื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการแปลงพื้นที่สาธารณะที่ผูกไว้เฉพาะกับคนบางกลุ่มสู่มวลชนโดยทั่วไปเกิดขึ้นได้อย่างไร ปริมาณสาธารณะนั้นเกี่ยวข้องกับควมมีเหตุผล (rationality) ระบบทุนนิยม (capitalism) และความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ซึ่งนำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยโดยอาศัยทั้งวาทกรรมและการมีส่วนร่วมในการกลายเป็นพื้นที่ตัวแทนในการต่อรอง ระหว่างประชาสังคมกับรัฐ ทฤษฎีนี้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายโครงสร้างที่ไม่สมดุลระหว่างอำนาจชาย-หญิง ผู้หญิงได้รับการปลูกฝังว่างานที่ตนเองทำนั้นมีคุณค่าน้อยกว่างานที่ผู้ชายทำไม่มีรายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งการให้คุณค่างานดังกล่าวถูกอคติทางเพศมาครอบงำและกำหนดคุณค่าของงานที่ผู้หญิงทำ นอกจากนี้ภรรยาต้องคอยสนับสนุนสามีให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานซึ่ง

เป็นการทำหน้าที่ในพื้นที่สาธารณะ ในพื้นที่ครัวเรือน พ่อเป็นหัวหน้าครัวเรือน พร้อมทั้งบทบาทของผู้ควบคุมระเบียบวินัยและผู้หาเลี้ยงครัวเรือน แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ในการสนับสนุนการเปิดพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงจากในครัว ในบ้านไปสู่พื้นที่สาธารณะในการต่อสู้กับบ้าน เช่นริมถนน สันเขื่อน การเดินเท้าบนเส้นทางอันยาวไกล สถานีโทรทัศน์ และหน้าทำเนียบรัฐบาล เป็นต้น

7. สรุปผลการวิจัย

7.1 อัตลักษณ์ผู้นำสตรีในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

งานวิจัยนี้ก่อร่างกรอบเค้าโครงทางความคิดด้วยการใช้แนวความคิดของสตรีนิยม โดยเฉพาะการนำระบบปีตาธิปไตยซึ่งมีลักษณะเป็นคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ระบบนี้ได้ครอบงำวิถีคิดของทั้งหญิงและชาย เช่น ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ใช้อารมณ์มากกว่าผู้ชาย การเลี้ยงดูลูกเป็นหน้าที่เฉพาะของผู้หญิงเพราะมีสัญชาตญาณความเป็นแม่ เนื่องจากเป็นฝ่ายตั้งครุภัก นำไปสู่การปิดกั้นความสามารถด้านอื่นๆ ของผู้หญิงที่นอกจากงานบ้านงานเรือน “ชายเป็นใหญ่” มักใช้ในการอธิบายลักษณะครอบครัวที่ถือเอาฝ่ายชายเป็นใหญ่เป็นผู้นำ สังคมวัฒนธรรมปีตาธิปไตย (สังคมพ่อเป็นใหญ่) จะวางศูนย์กลางแห่งรักของครอบครัวให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้หญิงหรือแม่ ส่วนพ่อจะทำหน้าที่เป็นเพียงเจ้านายหรือผู้แสดงอำนาจในบ้าน อนึ่งเมื่อผู้ชายหรือพ่อใช้อำนาจอันเกินพอดีปฏิบัติต่อสมาชิกในครอบครัว ปัญหาต่างๆ จึงมักปรากฏคือ การใช้อำนาจครอบงำ อันที่มากเกินไปของผู้ชาย สังคมชายเป็นใหญ่ (patriarchal society) กำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้ถูกกระทำ (passive) และกำหนดให้ผู้ชายเป็นผู้กระทำ (active) และยังได้กำหนดบทบาทหญิงชายที่ทำให้ผู้หญิงอยู่ในพื้นที่ครัวเรือนหรือพื้นที่ส่วนตัว (private space) ส่วนผู้ชายอยู่ในพื้นที่สาธารณะ (public sphere)

พื้นที่สาธารณะ ได้รับการพัฒนามาจากแนวคิดของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant, โดยเจอร์เกนส์ ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) นักวิชาการชาวเยอรมัน ได้อธิบายถึงกระบวนการเกิดสำนักสาธารณะว่ามาจากการที่ปัจเจกบุคคลใช้ความรู้และแสดงออกทางความคิดอย่างมีเหตุมีผลและอย่างเปิดเผยในพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้สาธารณะชนเริ่มเข้าถึงและยึดครองมณฑลสาธารณะที่ถูกละเลยโดยรัฐ ซึ่งทฤษฎีนี้ได้อธิบายรูปแบบของสตรีนิเวศนิยมที่ต่อสู้กับอำนาจรัฐเพื่อการปกป้องสิ่งแวดล้อม โดยการที่พวกเขาเข้าร่วมตัวกันต่อสู้แบบอหิงสาโดยใช้พื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการแปลงพื้นที่สาธารณะที่ถูกไว้เฉพาะกับคนบางกลุ่มสู่มวลชนโดยทั่วไปเกิดขึ้นได้อย่างไร ฮาร์เบอร์มาสได้กล่าวไว้ว่า ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในเวลานั้นยุโรปเป็นสังคมที่มีแต่สถาบันกษัตริย์และสถาบันทางศาสนาเท่านั้นที่มีอิทธิพลในการเข้าถึงพื้นที่ทางการเมือง ชนชั้นกษัตริย์และขุนนางเท่านั้นที่มีอำนาจการตัดสินใจกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะหรือคนหมู่มาก เช่น การออกกฎหมาย การถืออำนาจครอบครองที่ดิน การผู้ขาดอำนาจและความรู้ เป็นต้น การปรากฏตัวให้เป็นที่รู้จักในสังคมไม่ใช่เรื่องง่าย บุคคล นั้นต้องมีสถานภาพทางสังคมที่เพียงพอในฐานะที่เป็น “บุคคลสาธารณะ” เพื่อรักษาอิทธิพลในพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของตน แต่การใช้แนวคิดปีตาธิปไตย มีการตั้งข้อสังเกตจากนักวิชาการด้านมานุษยวิทยาว่าการศึกษาเช่นนี้อยู่บนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ โดยการศึกษาเรื่องความเป็นชายที่ผ่านมาจึงตกอยู่ใต้วิถีคิดแบบ “สารัตถนิยม” (Essentialism) ซึ่งมองดูความจริงเกี่ยวกับเพศภาวะของมนุษย์ผ่านเงื่อนไขทางร่างกาย ไม่ว่าจะเป็น อวัยวะเพศ สอโรโมนเพศ ระบบการทำงานของร่างกายที่ส่งผลต่ออารมณ์ทางเพศ รวมไปถึงเชื่อว่า “สัญชาตญาณทางเพศ” (Sexual Instinct) เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์เพศชายและเพศหญิงแสดงพฤติกรรม อารมณ์ และตัวตนทางเพศไม่เหมือนกัน ความรู้ทางชีววิทยากลายเป็นคำตอบ

ในตัวเองที่ทำให้การศึกษาความเป็นชายวนเวียนอยู่กับเรื่องเพศสรีระ ในแวดวงวิชาการด้านเพศภาวะและเพศวิถีศึกษา ซึ่งพัฒนาขึ้นในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา บ่อเกิดความคิดเรื่องความเป็นชายไม่ได้อิงอยู่กับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางสังคมและกฎระเบียบที่ใช้ควบคุมการแสดงออกทางเพศ ความหมายและอุดมการณ์เรื่องความเป็นชายจึงมีเงื่อนไขที่มาจากประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย และสัมพันธ์กับวิถีคิดเรื่องเพศที่สังคมต่างๆ ใช้อธิบายไม่เหมือนกัน วิถีคิดเรื่องเพศแบบวิทยาศาสตร์นั้นเพิ่งปรากฏอยู่ในสังคมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเป็นวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่คนผิวขาวพยายามอธิบายความเป็นผู้หญิงและผู้ชายผ่านเหตุผลทางธรรมชาติ และวิชาชีววิทยาก็ถูกนำมาใช้เพื่อที่จะแบ่งแยกเพศของมนุษย์ให้มีเพียง “เพศชาย” และ “เพศหญิง” เท่านั้น วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ใช้อธิบายความเป็นชายจึงเป็นเพียงสมมุติฐานที่ชาวตะวันตกต้องการพิสูจน์เท่านั้น

การศึกษานี้กล่าววาทาทของเพศภาวะที่แบ่งเป็นชั่วคราวข้ามนี้มาจากวิถีคิดแบบตะวันตกซึ่งนักมานุษยวิทยามักจะมองข้ามและนำไปเป็นกรอบในการศึกษาเรื่องเพศในวัฒนธรรมอื่น การนำกรอบเพศชั่วคราวข้ามแบบหญิงชายไปใช้กับสังคมนอกตะวันตกอาจเป็นสิ่งที่บิดเบือน หรือเป็นวิถีคิดที่ตะวันตกเชื่อว่ามนุษย์ทุกวัฒนธรรมต่างมีเพศชายและเพศหญิงเป็นพื้นฐาน หรือเป็นสิ่งสากลแล้ว แต่การใช้กรอบเพศภาวะชั่วคราวข้ามมีปัญหาในตัวเอง เพราะความคิดเรื่องเพศภาวะ และการจำแนกเพศภาวะเป็นสิ่งที่ต้องตรวจสอบด้วยเช่นกัน การแยกเพศภาวะเป็นแค่สองแบบคือชายกับหญิงนั้นอาจเป็นวิถีคิดของบางสังคม ในขณะที่สังคมอื่นๆอาจมีการแบ่งเพศภาวะมากกว่าสองแบบ ข้อสังเกตนี้ทำให้เกิดการตั้งคำถามใหม่ว่าเพศภาวะชายในสังคมต่างๆนั้นล้วนมีความหมายในแบบของตัวเองมากกว่าที่จะเป็นมาตรฐานที่คงที่ตายตัวตามปัจจัยทางธรรมชาติ และยังบอกอีกด้วยว่า “ความเป็นชาย” จึงเป็นพรหมแดนที่ยังสร้างไม่เสร็จและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา แนวคิดของผู้นำสตรีในการต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แม้จะได้รับการตั้งข้อสังเกตในการนำแนวคิดทฤษฎีระบบปีศาจมาใช้เป็นแนวทาง แต่ในงานวิจัยนี้ได้พบข้อค้นที่สอดคล้องกับการตั้งข้อสังเกตนี้ว่า วัฒนธรรมในสังคมไทยไม่ได้แบ่งแยกการมีอำนาจและการใช้อำนาจชัดเจนของหญิงชายในสังคมตะวันตก การนำของผู้หญิงในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ ด้วยการตระหนักถึงหน้าที่ สิทธิ และโดยเฉพาะเพื่อลูก เพื่อครอบครัว

นอกจากนั้น ยังมีการนำเสนอทางวิชาการ นักวิชาการได้มีข้อคิดเห็นที่สอดคล้องและขยายประเด็นนี้ว่า ในงานศึกษาประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล นักวิชาการที่นำแนวคิดสตรีนิยมมาสำรวจประเด็นเชิงทฤษฎีกับงานเคลื่อนไหวทางสังคมให้ความเห็นว่า บทบาทการเคลื่อนไหวของผู้หญิงมักเป็นไปตามประเพณีเดิมคือการนำเอาบทบาทในเรื่องการดูแลและการเลี้ยงดูในครอบครัวมาขยายในบทบาทพื้นที่สาธารณะ และถึงแม้ว่าผู้หญิงบางคนจะอยู่ในระดับนำแต่สถานะการนำและการตัดสินใจยังคงเป็นของกลุ่มผู้ชาย จะมีเฉพาะการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเท่านั้นที่การนำจะอยู่ในมือของผู้หญิง (สันจिता กาญจนพันธุ์, 2540)

ความแตกต่างของแนวคิดอาจมาจากสภาพสังคมตะวันตกและตะวันออกนั้นต่างกัน สภาพสังคมตะวันตกเป็นสังคมที่ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในขณะที่สังคมตะวันออกโดยเฉพาะประเทศไทยเป็นเมืองเกษตรที่เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ในกาลครั้งก่อนต้นไม้มีขนาดใหญ่ขนาดสามคนโอบ มีทั้งไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้จิก (เต็ง) ไม้ฮ้าง (รัง) ไม้พะยอม ไม้บาก ไม้สะแบง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ชาด ฯลฯ ชาวบ้านไม่อดอยากมีอาหารจากป่าตลอดปี ทั้งพืชผัก ผลไม้ป่า สัตว์ป่า แมลงนานาชนิด ยามเจ็บไข้ก็หาสมุนไพรจากป่า ความเป็นอยู่ต่างๆ ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ ความใกล้ชิดหรือความผูกพันในธรรมชาติมีมาก มนุษย์ให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติอย่างมาก โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทยชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย 4 ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษา

โรค และเครื่องนุ่งห่ม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำที่มีต้นธารจากป่าเพื่อการเกษตร อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน แต่วิถีชุมชนเช่นนี้หายไปเมื่อเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเปิดรับทุนนิยมแบบเต็มตัว เน้นสนับสนุนการลงทุนในอุตสาหกรรม จากสังคมประเพณีนิยมที่มีรูปแบบการยังชีพที่เรียบง่าย เช่นทำเกษตรกรรมเพียงพอกินในครัวเรือนหรือแลกเปลี่ยนระหว่างกันภายในชุมชนหรือต่างชุมชน ค่านิยมและวัฒนธรรมต่างๆเป็นแบบจารีตนิยม ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตัวบทกฎหมายมากไปกว่าวิถีที่ชุมชนหรือสังคมนั้นๆยึดถือมานับตั้งแต่บรรพกาล การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในโลกปัจจุบันภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีมากมายหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง สภาพสังคม การสื่อสาร ฯลฯ แต่การเปลี่ยนแปลงไม่ได้หมายถึงเฉพาะผลด้านบวกเท่านั้น หากแต่ยังมีผลด้านลบเกิดขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาการอพยพย้ายเข้าเมืองของผู้คนจากชนบท ปัญหาความเหลื่อมล้ำของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง และความเหลื่อมล้ำระหว่างคนเมืองกับชนบท ปัญหาการละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาการถูกครอบงำจากแนวคิดการพัฒนา ความทันสมัย และการเป็นอุตสาหกรรมที่ได้นำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม การแข่งขันทรัพยากรและปัญหาสังคมภายในชุมชนที่มีการก่อตั้งโรงงานหรือนิคมอุตสาหกรรมหรือเกิดสภาวะความเป็นเมืองขึ้น

7.2 การก่อรูปของอัตลักษณ์แกนนำสตรี

การรับรู้แนวคิดของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาจากการถ่ายทอดในครอบครัวเป็นหลักประการหนึ่ง แต่ข้อมูลที่ค้นพบว่า แกนนำที่เป็นสตรีทั้งหลายมีความรู้สึกว่าการถูกบีบบังคับจากบรรดานายทุนและความมีเงินเฉยของรัฐ ผลักดันให้พวกเธอต้องลุกขึ้นสู้

แนวคิดความเป็นองค์รวมเป็นประเด็นหลักที่ก่อรูปอัตลักษณ์ของแกนนำสตรี การตระหนักว่าธรรมชาติคือองค์รวม สิ่งมีชีวิตทุกอย่างเป็นส่วนกลาง (Bio-centric) จากยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์เป็นต้นมา ได้ทำให้การมองโลกได้เปลี่ยนไป นั่นคือ การมองโลกเป็นเสมือนเครื่องจักรกล ที่มีกฎเกณฑ์ในตัวซึ่งสามารถเข้าใจได้ ชิ้นส่วนต่าง ๆ สามารถถอดออกมาวิเคราะห์ได้เสมอ ซึ่งจากลักษณะความคิดดังกล่าว ธรรมชาติถูกทำให้กลายเป็นเพียงวัตถุที่สามารถจัดการได้ สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือซ่อมได้ ความคิดลักษณะนี้เป็นการถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ความเป็นองค์รวมยังคงเป็นส่วนสำคัญของพื้นฐานทางทฤษฎีในการศึกษาระบบนิเวศร่วมสมัย ความเป็นองค์รวมบอกถึงองค์การทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตที่จัดการตัวเองเป็นขั้นๆของระบบปฏิบัติการทั้งหมดที่ทำงานตามคุณสมบัติที่ไม่สามารถลดลงได้ (non-reducible) ซึ่งหมายความว่ารูปแบบที่สูงกว่าของระบบการทำงานทั้งหมด เช่นระบบนิเวศหนึ่งไม่สามารถมีการคาดการณ์หรือทำความเข้าใจโดยการนำชิ้นส่วนต่างๆมารวมกันอย่างเรียบง่าย

ในการต่อสู้กับอำนาจรัฐด้วยสันติวิธีสะท้อนวิถีคิดอย่างเป็นองค์รวมในการต่อสู้ โดยเฉพาะการต่อสู้กับอำนาจรัฐที่มีพลังกำลังคน มีเทคโนโลยีที่เหนือกว่า การที่ผู้หญิงออกมาหรือนำหน้า เป็นเพียง “ยุทธวิธี” เพราะผู้หญิงมีความอ่อนโยน นุ่มนวล และสามารถอดทน ออกสู้ต่อการปะทะได้มากกว่าผู้ชาย

นอกจากนั้นการก่อรูปอัตลักษณ์การต่อสู้ของผู้หญิงคือการใช้แนวทางอหิงสา หรือสันติวิธี การยึดแนวทางสันติวิธี ยึดสัจจะ ยืนหยัดเสนอข้อเท็จจริงไม่ย่อท้อ แม้จะต้องใช้เวลานาน แนวทางหิงสาคือการไม่ใช้ความรุนแรง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การเชื่อมั่นว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ ต้องใช้สันติวิธี เท่านั้น แนวทางแห่งดบะและอดทน เพราะการเปลี่ยนแปลงใดๆ ไม่ได้เกิดจากเจตจำนงของผู้ใด แต่เกิดจากความสอดคล้อง ตามอตวิสัยและภาวะวิสัย การอดทนอดกลั้นจึงเป็นอาวุธที่สำคัญของประชาชน ในการเปล่งศักยภาพของประชาชน คนจนยึดวิถีการต่อสู้แบบสันติวิธีมาโดย

ตลอด เรียกร้องด้วยเหตุด้วยผล มีเพียง 2 มือเปล่ากับเจตนาอันบริสุทธิ์ การคัดค้านโดยสันติวิธี ถ้าผิดกฎหมายก็ยอมให้จับกุมแต่โดยดีคุณสมบัติสำคัญของสันติวิธี 4 ประการ คือความกล้าหาญ ความเอื้ออาทร ความเสียสละ และการให้ความสำคัญกับทุกชีวิต ความเข้าใจอำนาจเป็นแนวคิดและความเข้าใจของวิธีการสันติวิธี

ผู้หญิงไม่ได้รักธรรมชาติแบบนามธรรม แต่เพราะมันเป็นบ้าน ถิ่นเกิด และสุขภาพของลูกหลานในชุมชน ผู้หญิงจะมีบทบาทเด่นในเรื่องเหล่านี้ อาจเพราะบ้านได้ถูกสังคมจัดให้ว่าเป็นพื้นที่ของผู้หญิง และด้วยเหตุว่าการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้หญิง นอกจากนั้นการก่อรูปทางอัตลักษณ์ยังเกิดจากการส่งทอดแนวคิดนี้มาจากบรรพบุรุษ และที่พบส่วนใหญ่จะส่งทอดแนวคิดนี้ให้ลูก หลานต่อไป

การก่อรูปอัตลักษณ์ต้องได้รับทุนจากเครือข่าย หรือคนในชุมชน ในการเคลื่อนไหวเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม แกนนำถูกคำแนะนำจากภาครัฐแบ่งคนในชุมชนออกเป็น 2 ฝ่าย โดยอ้างอิงเหตุผลของการพัฒนา แต่เมื่อได้แสดงหลักฐานประจักษ์พยานชัดว่าการพัฒนาที่ภาครัฐอ้างนั้นเป็นความหลอกลวงที่จอมปลอม ชุมชนจึงร่วมมือและหันหน้าเข้าหากัน ส่งผลให้ขบวนการต่อสู้มีเอกภาพ จุดประกายสร้างพลังให้คนผู้ร่วมเดินทางเดียวกัน

การก่อรูปอัตลักษณ์ต้องอาศัยความรู้เป็นพื้นฐานในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากการสัมภาษณ์ ความรู้นี้แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือความรู้ในประเด็นของการต่อสู้เรียกร้อง เช่น ประเด็นของสิทธิ ประเด็นพลังงาน ประเด็นการอนุรักษ์ และส่วนที่สอง คือความรู้ในกลไกของกฎหมาย เพื่อส่งผลต่อการคัดค้านการปราบปรามโดยเจ้าหน้าที่รัฐ

อัตลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของการต่อสู้ของผู้หญิงในการต่อสู้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคือการต่อสู้จากหัวใจ การถูกข่มขู่ด้วยอำนาจรัฐและอำนาจที่เหนือกว่าเป็นสถานการณ์ที่กลายเป็นเรื่องปกติของผู้หญิงที่ถูกข่มขืนเป็นแกนนำหรือเป็นชั่วคราวข้ามกับอำนาจรัฐ ในขณะที่ใช้วิธีการแบบอหิงสา แต่ก็มีตัวอย่างของผู้หญิงที่ยอมศิโรราบให้กับความหวาดกลัวต่ออำนาจรัฐ ขณะเดียวกันก็มีตัวอย่างของคนที่ถูกข่มขืนผู้ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” และมีแกนนำผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่ทำงานช่วยเหลือชาวบ้านในการพิทักษ์สิทธิท่ามกลางการปองร้าย คำขู่อาฆาต และการหมิ่นประมาทในชีวิต

7.3 รากฐานชีวิตทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วัฒนธรรมคือการกำหนดให้มีความหมายครอบคลุมกิจกรรม กล่าวคือวัฒนธรรมเป็นทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น และทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างมีความหมายกว้างขวางรวมทั้งชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเข้านอน ซึ่งแน่นอนว่ารวมถึงวิถีคิด วิถีปฏิบัติ เกี่ยวกับบทบาททางเพศ วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นมีทั้งวัฒนธรรมที่เราสามารถมองเห็นและจับต้องได้ หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมประเภทวัตถุและวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น เช่น ค่านิยม ทักษะคิด ความรู้ ความเชื่อ สถาบันทางสังคม และโครงสร้างทางสังคม ตลอดจนภูมิปัญญา เป็นต้น นอกจากนั้น วัฒนธรรมยังสามารถถ่ายทอดส่งผ่าน และเกิดการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการทางสังคม โดยที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่อยู่นิ่งตายตัว หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ดังนั้นการที่ผู้หญิงมีความผูกพันกับสิ่งแวดล้อมจึงเป็นวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับผู้หญิงมาโดยตลอดทั้งในฐานะผู้ที่ได้รับผลกระทบที่อาจจะมากกว่าคนกลุ่มอื่น เช่น ผลกระทบจากน้ำเสียที่ทำให้ผู้หญิงต้องมีการเพิ่มขึ้นในการดูแลจัดหาน้ำและอาหารให้แก่ครอบครัว และในฐานะผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการป้องกันและแก้ปัญหา เช่น บทบาทในฐานะผู้นำชุมชนในการรักษาป่าต้นน้ำ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการขยะ ซึ่งความจริงแล้วผู้หญิงมีความเข้าใจและรับรู้ต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าผู้ชายเพราะมีสัญชาตญาณของความเป็นแม่ เช่นเดียวกับธรรมชาติอย่างแม่น้ำและป่าเขา แต่ที่ผ่านมามีการพูดถึงผู้หญิงกับความสัมพันธ์ทางสิ่งแวดล้อม

นำอิงดังกล่าวอย่างชัดเจนและต่อเนื่องรวมทั้งการเสริมสร้างศักยภาพด้านสิ่งแวดล้อมให้กับกลุ่มแม่หญิงที่ยังไม่เพียงพอ ทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดผลกระทบเกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง ที่สำคัญการแก้ปัญหาโดยแนวทางของผู้หญิงถูกละเลยไม่นำไปปฏิบัติ ส่งผลให้การป้องกันและแก้ไขปัญหามีไม่ครบรอบด้านและขาดการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่หญิงที่เป็นสมาชิกครึ่งหนึ่งของชุมชน

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเริ่มเกิดขึ้นมาหลังจากปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เริ่มก่อตัวในสังคมไทยจากผลการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ขาดการคำนึงถึงธรรมชาติผู้หญิงมีความคิดและบทบาทแตกต่างกันไปในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ไปจนถึงระดับสังคมภายนอกซึ่งแต่ละระดับก็มีปัจจัยเสริมในการกำหนดความคิดและบทบาทหลายอย่างเช่น สภาพสังคมที่อาศัยอยู่ ยุคสมัย วัย เชื้อชาติ การศึกษา สถานะทางสังคมของผู้หญิง “นิเวศวัฒนธรรม” (Cultural ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทาง สังคมวัฒนธรรม จูเลีย สจิวัด (Julian Steward) นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ได้อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิตโครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไข สำหรับประเทศไทยมีการอธิบายว่าเป็นแนวคิดที่กล่าวถึงระบบนิเวศในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ โดยมีความเห็นว่าสังคมท้องถิ่นแทบทุกภูมิภาคของประเทศไทย ล้วนอยู่บนเส้นทางของความเป็นวิถีทางวัฒนธรรม นับแต่การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแต่แลไม่เห็นสังคม ซึ่งล้วนเป็นแผนพัฒนาประเทศชาติที่เคยเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชานาให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม โดยใช้อำนาจรวมศูนย์

การต่อสู้ของชุมชนซึ่งได้ยอมรับว่าเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างจากการต่อสู้คัดค้านในสมัยก่อนที่ใช้วิธีการปะทะ ชัดขวางด้วยศักยภาพทางร่างกาย แต่ปัจจุบันคนในชุมชนใช้สื่อมากขึ้น และใช้อำนาจของความรู้มากขึ้นด้วย แกนนำชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะสตรีเปรียบเสมือนสื่อกลางที่คอยขับเคลื่อนเพื่อก่อให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรแกนนำชาวบ้านเอาการเองงาน มีความทุ่มเทและเสียสละ และมีความเข้มแข็งสามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีสำนึกส่วนร่วม ด้วยสิทธิในการปกป้องทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะ ได้กลายเป็นโอกาสที่เอื้อให้ชาวบ้านสามารถออกมารวมตัวกัน เคลื่อนไหวต่อรอง ชัดขวาง ทำทนายอำนาจรัฐ ได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการ และนอกวงขอบระบบการเมืองปกติ เพื่อเปลี่ยนแปลงไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรม

8. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะจากการศึกษานี้ เสนอว่าในสถานการณ์ที่สลับซับซ้อน มากขึ้นเช่นในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงของสังคมข้อมูล ข่าวสารและการรุกร้าสิทธิประชาชนของนายทุนควรพิจารณาเรื่องเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งหญิงและชาย ในการดูแลรักษาระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ความปลอดภัย อธิปไตย อาหาร และการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยการใช้และพัฒนาแนวคิดสตรีนิเวศนิยม เป็นฐานวิเคราะห์ ร่วมกับมิติเพศภาวะ มิตินิเวศวิทยาการเมืองและวัฒนธรรม

สร้างจิตสำนึกร่วมที่ผู้หญิงสามารถเข้าร่วม ได้อย่างเต็มศักยภาพในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ผ่านการเรียนรู้การแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมถึงการสร้าง เครือข่ายและการขยายพันธมิตร

นอกจากนั้นในเชิงทฤษฎี อาจมีการทำความเข้าใจเพศภาวะของผู้ชายกับการแสดง “ความเป็นชาย” มีพรหมแดนที่เหลื่อมซ้อนกันและแต่ละพรหมแดนก็เกี่ยวข้องกับเพศสรีระ /อวัยวะที่บ่งบอกถึง “เพศชาย” ดังนั้นการศึกษาความเป็นชาย (Masculinity) เพศภาวะชาย (Male Gender) และเพศชาย (Biological Male) จึงเป็นเรื่องที่ต่างกันแต่มีจุดเชื่อมและจุดแยกไม่เหมือนกัน การศึกษาที่ผ่านมา เมื่อมีการพูดถึง “ผู้ชาย” นักวิชาการส่วนใหญ่มักจะมองปัจจัยทางร่างกายและชีววิทยาเป็นฐานในการที่จะตัดสินหรือชี้วัดว่า “ผู้ชาย” คือใคร และจะแสดงพฤติกรรมทางเพศ พฤติกรรมทางสังคมอย่างไร เมื่อการมองผู้ชายจากปัจจัยทางชีววิทยากลายเป็นแม่แบบหรือเป็นรากเหง้าของสมมุติฐานเกี่ยวกับความเป็นชายที่เกิดขึ้น ผลที่ตามมาคือมักจะติดกรอบความคิดที่ว่า “เพศภาวะ” (Gender) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวมนุษย์ตั้งแต่กำเนิด หรือมองว่าเป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้แล้ว เป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์หรือไม่ต้องตั้งคำถามกับมันอีก ความคิดในแนวนี้นำผลให้การศึกษาบทบาทผู้ชายและความเป็นชายในทางสังคมศาสตร์ ติดกับดักวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ข้อเสนอเชิงทฤษฎีคือการทบทวนการใช้ระบบปีตาชิปไตยในการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ และบทบาทชาย-หญิง

เอกสารอ้างอิง

- นภากรณ์ หะวานนท์. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วิโรจน์ สารรัตนะ. (2556). *กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษากรณีทัศนคติต่อการศึกษาศตวรรษที่21*. กรุงเทพฯ: หจก.ทิพย์วิสุทธิ.
- ประชา หุตานุวัตร. (2541). *การเมืองสีเขียว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- สันติธา กาญจนพันธุ์. (2554). *ผู้หญิง ผู้ชาย และความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ใน ความคิดสีเขียว: วาทกรรม และความเคลื่อนไหว*. สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่